

Stranpoti likovnih praks v predšolskem obdobju

..... Doc. dr. Tomaž Zupančič, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru

Osnovni cilj likovnega izražanja v predšolskem obdobju je pomoč otroku pri spoznavanju in razumevanju vidnega, tridimenzionalnega prostora. Tega določajo barve, oblike, svetlobe, površine, razdalje, smeri in prostorski odnosi. Predšolski otrok prostor raziskuje z gibanjem, različnimi čuti in dejavnostmi, kamor v pomembni meri poudi tudi likovno izražanje. Pri likovnem izražanju otrok razmišlja o prostorskih odnosih in skozi likovno delo spoznava zakonitosti, ki vladajo v njem. Likovno izražanje v predšolskem obdobju je pomembno otrokovo razvojno orodje. Otrokova risba predstavlja simboli likovni prostor, ki ga ustvari, da razume realni prostor. Pri odkrivanju skrivnosti prostora si otrok pomaga s čekanjem, risanjem ljudi, živali, predmetov, pojavov, skratka vsega, kar ga zanima in privlači. Pri delu na dvodimenzionalni površini otrok uporablja črte, oblike, barve, pri prostorskem likovnem izražanju v realni prostor umešča tridimenzionalna likovna dela, gradi stolpe iz kock in zgradbe iz kartonskih škatlic. Obenem si otrok z likovnimi sredstvi, tehnikami, materiali in orodji, še bolj pa z aktivno uporabo likovnih izrazil (črte, oblike, barve, prostornine ...) ostri svoje čute. Predšolsko likovno izražanje je raznoliko in bogato. Kadar je primerno vodeno in usmerjano, predstavlja nepogrešljiv pripomoček spoznavnega razvoja.

Kakovost izvajanja likovnih dejavnosti je odvisna od strokovnega dela, ki poudarja načrtovanje na podlagi likovnih ciljev, obenem pa upošteva vse preostale specifične predšolskega didaktičnega področja, medpredmetna povezovanja, načrtovanje na podlagi otrokovih interesov, upoštevanje življenjske in psihične bližine in tako dalje. Bistvene naloge likovnih dejavnosti v predšolskem obdobju so povezane z: (1) razvojem otrokovih ustvarjalnih potencialov, (2) skrbjo za razvoj otrokovih vizualnih predstavi in (3) razvojem otrokovega zavедanja njegovih lastnih sposobnosti, samozavesti in samostojnosti. Eden pomembnejših ciljev likovnih dejavnosti je še omogočanje in pomenjanje pogovov, v katerih si bo otrok razvil zgoraj omenjene vizualne predstave. To omemnja tudi Kurikulum za vrtce, ko pravi: »Poleg tenkočutnega doživljanja in zaznavanja zamislijanje in predstavljanje umetniškega dela temelji tudi na bogatih predstavah. S pestrim in bogatim glasbenim, likovnim, plesnim okoljem ter z umetniškimi dejavnostmi skrbiijo za razvoj otrokovih glasbenih, likovnih, plesnih preslav« (Kurikulum za vrtce, str. 31)

Stranpoti

Podrejenost likovnih dejavnosti

Ceprav so likovne dejavnosti že dolgo priznane kot enakovredne ostalim vzgojnim področjem dela v vrtcu, v praksi mnogokrat še vedno ni tako. Dojemanje likovne dejavnosti kot dopolnilne dejavnosti drugih vzgojnih področij se kaže v miselnosti, ki jo lahko ilustrirali kot: *otroci so si ogledali likovno predstavo in potem to narisali, otroci so izvajali gibahno dejavnost in potem to narisali, otroci so peti in plesali in potem to narisali* in tako dalje. V primerih, ko se načrtovana in ciljno izvajana dejavnost emega od vzgojnih področij zaključuje z likovno upodobitvijo le-te, mnogokrat ne gre za integracijo področij ampak za ilustrativno vlogo likovnega izražanja brez uresničevanja specifičnih ciljev področja. Likovna vzgoja ni dopolnilno področje predšolske vzgoje, katere namen bi bil da otroci usmerjene dejavnosti drugih področij zaokrožijo še z risanjem ali slikanjem ampak je samostojno vzgojno področje, ki ima jasno določene cilje, naloge in vsebine. Izhajajo iz specifičnega – likovnega področja. Cilji načrtovanih usmerjenih likovnih dejavnosti skrbijo za razvoj vizualnega mišljenja. Vizualno mišljenje je integralni del človekovega mišljenja in se ukvarja z razumevanjem vidnega, s prostorski predstavami, z razumevanjem oblik, odnosov v prostoru, bližnjim in daljnim, velikim in malim, temnim in svetlim. Vse te prostorske relacije je mogoče razumeti le skozi proces risanja oziroma upodabljanja. Za razumevanje tega, kar otrok vidi, je nujno, da posku videno tudi upodobiti, oziroma narisati. Ne prerisati, ne naučiti se s pomočjo odrasle, ampak samostojno premisliti in samostojno ustvariti lasten likovni znak (Zupančič 2014).

Dobronamerna a nepremišljena terminologija, povezana z likovnim izražanjem predšolskega otroka

Tukaj je mišljeno poveljevanje otrokovega likovnega izražanja z uporabo terminov k *neverjetna spontanost, izbiranje čustev brez razmišljanja, resničnost, preprostost, enkratnost, nezlaganost* in podobno. Takšne na prvi pogled prijazne ter dobronamerne izjave o otrokovem likovnem delu le delno in nepopolno izražajo naravo likovne izražanja v predšolskem obdobju. Otrokovo začetno likovno izražanje ni (sami izražanje čustev in spontanih vzgibov, ampak trdo delo, intelektualno, miselno, fizično, molotično raziskovanje in preizkušanje, ki izredno pomembno vpliva na otrokov razvoj). Likovno izražanje predšolskega otroka je likovno razmišljanje (Goodnow, 1977). Kot bilo rečeno, si otrok z likovnim izražanjem razlaga in pojasnjuje svet, v katerem živi. Zato, na žalost, tudi ne drži izjava, *da so otroci nagbeji umetniki*, izjava, s katero mnogokrat želi poudariti silovita energija, ki veje z otroških likovnih del. Otroci odrasli umetniki nimajo ničesar skupnega, razen tega, da (večsintj) uporabljajo podob materiale in orodja. Medtem ko odrasli umetniki zavestno izbirajo v ogromnem naboru lastnih izkušenj, znani in informacij ter prav tako zavestno s svojo umetnosporočajo okolici svoje ideje pa predšolski otroci pri likovnem izražanju delajo šele pri korake na dolgi poti likovnega izražanja, s katerimi spoznavajo svet okoli sebe in upodabljajo na njim edini možen način. Otrokov s svojimi likovnim delom ne želi svet okrog sebe sporočati svojim ideji in konceptov, ampak uporablja likovni izraz komuniciranje s samim seboj. Krog, ki ga narise triletni otrok, je edini krog, ki ga z upodobiti, rumen obraz človeka pri starih letih je edina barvna izbira, ki jo razume v tist starostnem obdobju. Odrasli umetniki ravnaajo popolnoma popolno drugače, zavest preoblikujejo svet v skladu z idejami, ki jih želijo povedati z likovnim jezikom. Kr odkraslega umetnika bo velik ali majhen, črn ali rdeč, popoln ali krompirjast, narisara svinčnikom ali odtit v svinec, odvisno, kaj želi z njim izpovedati.

Risanje otrokom in učenje risanja

Risanje otrokom in učenje risanja sta eni od strokovno najbolj odsvetovanih stramp sodobne likovne edukacije in na prvi pogled tako vcepjeni v našo pedagoško zavest,

Dr. ju ne bilo potrebno ponovno omenjati. Zati ni tako in sta tu in tam, vsaj v priložni obliki, v praksi še vedno prisotni. Na trgu se pojavlja vedno več priložnikov, ki korak za korakom učijo otroke risati določene motive. Likovni ključci in stereotipi v najrazličnejših oblikah (ki so prav tako svojevrstni poskus utčenja risanja) se ponujajo na vsakem koraku. Čeprav otroci mnoge oblike, ki jim jih odrasli upodobijo, spoznajo in bolj ali manj uspešno prekopirajo, jih v bistvu ne razumejo. Zaradi avtoritete odraslih jih poskušajo posnemati, večinoma neuspešno. Vsiljevanje likovnih upodobitev odraslih je neprimerno, ker izhaja iz logike odraslega. Ta je kakovostno drugačna od logike misljenja in dojemanja vizualnih pojavov pri otrocih. Med prikriti načine vsiljevanja likovnih podob in predstav s strani odraslih sodi vsako nepremišljeno popravljanje oblik, motivov, simbolov, ki jih nariše otrok, sugeriranje, kaj naj določeni motivi še vsebujejo, kako naj bodo upodobljeni in podobno. Kakršnokoli poučevanje otrok pri njihovih poskusih upodabljanja vidnega sveta je nesmotrno, ker ruši otrokov način gledanja in izpodbija njihovo samozavest. Ob tem je večina likovnih upodobitev, ki jih odrasli ponujajo otrokom, likovno nedomišljenih, stereotipnih in šablonskih, kar je v nasprotju z načelom kakovosti, ki govori o pomenu kakovostnega otrokovega vizualnega in likovnega okolja. Tudi Kurikulum za vrtnice omenja vlogo kakovostnega urejanja otrokovega okolja, kamor šablonske upodobitve nikakor ne sodijo, poudarja, da naj »otrok sam išče, raziskuje in najde odgovor, rešitev na idejno, organizacijsko ali izvedbeno nalogo« (Kurikulum za vrtnice, str. 30), svarti pred šablonziranjem, ko nalaga odraslim, naj otroke »nikoli ne spodbujajo k ustvarjanju shematične, vsečne, običajne prilagojene oblike« (Prav tam).

Ilustriranje na podlagi ogleda ilustracij

Med prikriti načine neprimernega »poučevanja« pri likovnem izražanju lahko štejemo tudi ilustriranje na podlagi ogleda ilustracij, kadar je le to nedomišljeno zasnovano. Ilustriranje (zgodb, pravljic, pesmi) je zelo primerna metoda likovnih dejavnosti v predšolskem obdobju pod pogojem, da jih ne spremlja istočasen ogled originalnih ilustracij. Med poslušanjem branega literarnega besedila si otroci ustvarjajo svoje lastne predstave. Te so bogate, raznolike in individualno pogojene. En otrok ima več izkušenj, drugi večjo afiniteto do barv, tretjega zanima spet nekaj drugega. Če si pred začetkom likovnega izražanja ogledajo, kako se je ilustriranja lotil odrasli umetnik, njegova upodobitev zamenja predstave v otrokovi glavi. S tem se (sicer v najboljši veri) vcepja otroku določen pogled na motiv in s tem zavira razvoj domišljije.

Nepremišljeno vrednotenje in primerjanje otroških likovnih del

Vsako nepremišljeno ocenjevanje, vrednotenje in primerjanje otroških likovnih izdelkov pred otroki uničuje njihov občutek svobode in s tem tudi njihovo spontanost oziroma sposobnost ustvarjanja. Dobro ocenjen otrok bo sicer vesel pohvale, vendar bo naslednjič razočaran, če pohvala ne bo enaka ali boljša od prejšnje. Razlikovanje med talentiranimi in netaleantiranimi otroki v vrtcu je nesmiselno, saj se za osnovno likovno izražanje lahko usposobijo vsi otroci, podobno kot velja za govor ali hojo.

Likovno delo ne sme imeti tehničnega karakterja. Pri vrednotenju otroških likovnih del se izogibamo kriterijem, ki temeljijo na (neizdelanih) estetskih sodbah, nanesmo na poznavanju in upoštevanju razvojne psihologije in vloge ter pomena likovnega izražanja predšolskih otrok.

Komentiranje med likovnim izražanjem naj bo omejeno na minimum oziroma zelo premissljeno. Pokazano ali prikrito nezadovoljstvo in podcenjevanje naredi otroke ne mlgune in jim ruši interes za likovno izražanje.

Čistost, urejenost in natančnost likovnega izdelka

Vztrajanje na čistosti in 'urejenosti' otrokovega likovnega dela ima večinoma negativne posledice.

Strah, da ne "zapacat" papirja ali okolice, otroke pri likovnem delu zavira. Zahteva po čistoti in urejenosti v veliki meri blokirajo otrokove ideje. Slučajne pачke nikakor ne zmanjšujejo vrednosti likovnega dela, prej pričajo o spontanosti med nastankom dela. Preciznost, čistost in urejenost ne predstavljajo cilja likovnega dela, pomembni so notranji procesi, ki se odvijajo v otroku med delom.

Preciznost sama po sebi ne predstavlja nobene vrednosti. Pomembna je le, kadar predstavlja otrokovo značajsko potezo in predstavlja sestavni del otrokovega likovnega izraza tako, kakor sta nepreciznost in dinamičnost sestavni del likovnega izraza nekega drugega otroka.

Iskanje neprimernih materialov za likovno delo

Kakovost materialov, pripomočkov in orodij za likovno delo je pomemben segment kakovostnega dela. Kakovost in oblike materiala za likovno delo je povezano s finančnimi zmoglostmi vrtec in zato nanj ne moremo prida vplivati. A vsaj na enem področju bi se dalo narediti več in stroki je vsaj delno nerazumljivo, zakaj se ne. Gre za uporabo osnovnega kiparskega materiala – gline.

V likovnem razvoju igra vloga vid in tip primarno vlogo. Taktilni občutki se najboljše razvijajo skozi neposreden stik z različnimi materiali, zato je v predšolskem obdobju igra z gnetljivimi materiali izredno pomembna. Gnetljivi materiali, ki jih danes srečujemo v slovenskih vrtcih, so plastelin, slano testo, umetne mase (Fimo, Dass ...) in glina. Med temi je glina daleč najprimernejši gnetljivi kiparski material. Glina je naraven material, gnetljivost je popolna. Ljudje se glinje radi dotikamo in pri delu z njo uživamo. Gnetljivost gline je stimulativna in otroka dobesedno sili, da iz nje nekaj ustvari. Glina se človekovemu dotiku ne upira, ampak z njim sodeluje, ga podpira in spodbuja. Glina kot najprimernejšemu kiparskemu mehkeemu materialu, se umetniki priklanjajo že tisočletja. Z likovnega stališča nima glina nobene slabše lastnosti, zaradi česar je še toliko bolj nerazumljivo, zakaj ni v vrtcih bolj prisotna, še manj pa je razumljivo, zakaj jo zamenjujejo drugi, po sestavnih neprimerni in precej dražji materiali.

Čuj likovnega dela je likovni izdelek

Ne, cilj likovnega dela v predšolskem obdobju ni likovni izdelek. Usmerjanje likovnih dejavnosti izključno v likovni izdelek namesto v sam proces ustvarjanja lahko prav tako vodi v nabor napačnih pristopov k likovno-vzgojnemu delu, zaradi česar to zgreši svojo smisel. Še posebej v predšolskem obdobju namreč velja, da pri likovni dejavnosti končni izdelek lahko nastane, nujno pa to ni! Prav tako ni nujno, da je likovno delo trajno (kot ni trajen živ kip, ki ga na sredini igralnice uprizorijo otroci). Kar šteje, je otrokovo počutje, njegovi miselni in ustvarjalni vzgibi med samim delom. Likovne dejavnosti se izvajajo zaradi otrok in njihovnega razvoja, ne pa zaradi likovnih izdelkov, risb, slik ali kipcev.

Zaključek

Iskanje stranpoti in napak je nehvaležno delo in vsaj v našem primeru mnogokrat tudi iskanje dlake v jajcu. V slovenskih vrtcih se na likovnem področju (osalega ne morem dodati) dobro dela. Tako vodstva kot vzgojiteljice in pomočnice se vedno bolj zavedajo pomena tega vzgojnega področja, skrbijo se za ustrezno materialno podlago, urejenosti otrokovega vizualnega okolja se posveča vedno več pozornosti. V zadnjih dvajsetih letih intenzivnega dela se je na tem področju ogromno naredilo. Študij predšolske vzgoje ne je dvignili na visokošolski nivo, vzgojni programi za delo v vrtcih je zamenjal sodobni kurikulum za vrtnice, pojavili so se drugostopenjski programi študija predšolske vzgoje, vrtil skrbjajo za permanentno izobraževanje, pritrčajo se strokovni posveti.

A žal se v zadnjem času pojavljajo tudi negativni trendi. Povezani so posredno ali neposredno s krizo, v kateri se nahaja država, a vseeno. Različni skrajšani,

poenostavljeni študiji predšolske vzgoje se ponujajo na vsakem koraku, v skrtbi po finančnem preživetju fakultete povečujejo števila vpisanih mest (v glavnem izrednega študija), študij je vedno bolj usmerjen le v pridobivanje ustreznega papirja, ne pa znanja. V vrtcih se lahko zaposluje neprimerno izobražen kader, povečujejo se normativi za delo v skupinah, krčijo se sredstva za nabavo osnovnih materialnih sredstev in tako dalje. Zaradi vsega naštetega je permanentno poudarjanje pomena kakovostnega strokovnega dela v slovenskih vrtcih še toliko bolj pomembno.

Literatura:

- BAHOVEC, Eva D. (dir.). (1999). Kurikulum za vrtce. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/vrtci/pdf/vrtci_kur.pdf (pridobljeno: 24. 5. 2014)
- DUH, Matjaž, ZUPANČIČ, Tomaž. (2003). Likovna vzgoja v prvi triadi devetletne osnovne šole. Ljubljana: Rokus.
- DUH, Matjaž, ZUPANČIČ, Tomaž. (2009). Sodobna likovna umetnost v kurikulumu vrtca. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- GOODNOW, Jacqueline. (1977). Children's drawing. London : Fontana, Open Books.
- MARJANOVIČ UMTEK, Ljubica, VIDEMŠEK, Matija, SAKSIDA, Igor, KRANJČ, Simona, ZUPANČIČ, Tomaž, LEŠNIK, Ivan, KRVAJ, Bojana, KRNIČ, Dušan, TURINŠEK, Nada, JAVELJ PAVESIČ, Barbara, STRAK, Jelena, ČERŠAK, Vesna, LEMARD, Vid, ZUPANČIČ DANIKO, Alenka. (2014). Nacrtovanje dejavnosti v vrtcu. Maribor: Forum Media.
- ZUPANČIČ, Tomaž. (2001). Likovno-umetniški razvoj otrok v predšolskem obdobju. Ljubljana: Delbora.
- ZUPANČIČ, Tomaž. (2012). Kakovostna krogelna ilustracija za otroke. Otroci in knjige, 39 (66), str. 8-10.
- ZUPANČIČ, Tomaž. (2014). Aktualni problemi likovne izobrazbe v predšolskem obdobju. Vzorčevljan, 19 (1), str. 7-